

ריאיון עם פרופ' דבורה (דבי) ברנשטיין, כלת פרס ישראל לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה לשנת תשע"ט

מראיינים: פרופ' תמר הרמן (האוניברסיטה הפתוחה)
ופרופ' יובל יונאי (אוניברסיטת חיפה)

יובל: פרופ' דבי ברנשטיין, בשנה שעברה זכית בפרס ישראל לסוציולוגיה. אולי תוכלי לומר לנו – אם את זוכרת – מדוע למעשה בחרת במקצוע הזה?

דבי: כשאני חושבת על כניסה לעולם הסוציולוגיה, אני חושבת על שתי נקודות החלטה: הראשונה היא מה ללמוד כשמתחילים את התואר הראשון, והשנייה היא במעבר לתואר השני. אם אני מנסה לשחזר את ההחלטה הראשונה, אני חושבת שסוציולוגיה, למרות שלא ידעתי בדיוק מה זה, הייתה המשך משודרג של דברים שהכרתי מהבית ומארבע השנים שהייתי בקיבוץ רביבים. המשפחה שגדלתי בה הייתה משפחה אמריקנית, דור שני־שלישי בארצות הברית, והמשמעות של הדבר הייתה שמדברים על דברים אישיים ועל דברים חברתיים, על מה שקורה בעולם מסביב. במובן זה ובמובנים נוספים, המשפחה שלנו לא התאימה לחלוקות החברתיות־פוליטיות שהיו שכיחות אז בישראל – לא מפא"י ולא חירות; לא היה סוציאליזם, והיה ברור שאיננו תומכים בשתי גדות לירדן, אבל היו בבית עמדות מאוד ברורות וערכיות שמקורן בארצות הברית של אותן שנים. הייתה, למשל, התנגדות חזקה לממשל הצבאי. אמי – שלמדה בארצות הברית סוציולוגיה ופסיכולוגיה, אם כי לא עבדה במקצוע – הייתה הדוברת הראשית שלהן. אמא נהגה לספר שלא הרבה זמן אחרי שהגענו לארץ היא חנתה במקום אסור, ושוטר צבאי נוף בה על כך. בתגובה היא אמרה לו: "אתה לא יכול להגיד לי מה לעשות כי אתה שוטר צבאי. אני אחכה כאן, תלך להביא שוטר (אזרחי) כי במדינה הזאת צריך ללמוד מהתחלה את החלוקה בין אזרחים

וזכויות אזרח לבין הצבא". מקרה אחר המשקף את תפיסת עולמה, שהייתי עדה לו כבר כילדה קטנה, כך היה: הייתה לנו מכונת כביסה אמריקנית, ושנים תחזק אותה אותו טכנאי. יום אחד הוא בא לתקן את המכונה והיה צריך לעלות כמה גרמי מדרגות עם תיק כבד של כלי עבודה. אמי הציעה לו שיעסיק עוזר צעיר כדי להקל עליו את הסחיבה, והוא ענה לה: "גברת ברנשטיין, את לא יודעת, אי אפשר למצוא מישהו, כי הערבים הם כולם גנבים בדם, ואלו שגדלו אתם (העולים ממדינות ערביות), זה נכנס להם לדם". למשמע התשובה הזאת אמי דרשה ממנו לצאת מהבית.

כאמור, גם הקיבוץ (רביבים) היה בשבילי "מבוא" לבחירה בסוציולוגיה. זה היה מקום שחשבו בו בצורה רעיונית. הגעתי לשם במסגרת גרעין פרטי בקיץ 1962. הגרעין הורכב מנוער מבתי ספר תיכוניים עירוניים ומבתי ספר חקלאיים. ואכן, חלק מהמפגש שלי עם הקיבוץ היה מפגש עם ספרים שלא הגעתי אליהם קודם. כך הגעתי לספר של ברל כצנלסון, ערכים גנוזים, וקראתי אותו מרותקת, כי הייתי מאוד מחויבת ומסורה מבחינה אידאולוגית. קיבלתי את העובדה שהקיבוץ הוא חברה טובה יותר; הפנמתי את הדברים שאמרו לנו – "נכון שאין לנו פרטיות בקיבוץ, אבל אנחנו מעצבים את גורלנו לעומת העיר שהיא ג'ונגל". החוויה של השנים בקיבוץ הייתה, במידה מרובה, חוויה של למידה ושל ניתוח, שהתחברה היטב עם הבית שבאתי ממנו. קראתי את לשק קולקובסקי ואת חורחה אמאדו, את אנשי פאנפילוב ואת הכתבים ההיסטוריים של מרקס על ה-18 בברימר של לואי נפוליון ועל הקומונה הפריזאית. גיליתי את הכול בבת אחת, כי בבית קראתי בעיקר באנגלית, ולא נחשפתי, לא בספרות יפה ולא בספרות העיונית, לספרות מהסוג שפגשתי ברביבים.

בעקבות מה שקיבלתי בבית ומה שנחשפתי אליו ברביבים, היה רק טבעי שארשם ללימודי סוציולוגיה ופסיכולוגיה. על היסטוריה לא חשבתי, הלוואי שהייתי חושבת על היסטוריה. סיימתי את התואר הראשון בציונים טובים שאפשרו לי להמשיך לתואר שני גם בפסיכולוגיה וגם בסוציולוגיה. ואכן התלבטתי באיזה משני המקצועות להמשיך. אמרתי לעצמי "אם אני רוצה ללכת לכיוון שהוא יותר עבודה פרטנית עם אנשים, אמשיך בפסיכולוגיה; אם אני רוצה ללכת יותר לרמה העיונית, מעניינת אותי יותר הסוציולוגיה", וזו הייתה אכן הבחירה שלי, שלא הצטערתי עליה אף פעם.

יובל: הייתה לך תחושה של "מצאתי" או איזה אסימון שנפל בעקבות השיעורים והחומרים שקראת בתואר הראשון?

דבי: אני חושבת שכן, אבל קשה לי להצביע על משהו ספציפי. אני חושבת שזו הייתה החוויה הכוללת של למידה וניתוח בסוציולוגיה. אין לי בכלל זיכרון של משהו

מאתגר ומעורר ומעשיר בכיוון הפסיכולוגי. אולי משום שאחרי שהחלטתי, הדרך שלא בחרתי בה, לא המשיכה לחייך אליי בשום צורה.

תמר: מה היה באותן שנים האופי של חיי הסטודנטים באוניברסיטה העברית?

דבי: בסוף שנת הלימודים הראשונה שלי פרצה מלחמת ששת הימים, והחוויה המרכזית הייתה עצם החיים בירושלים. זאת לא הייתה חוויה סטודנטיאלית. החיים שלי בירושלים תמיד היו קצת שונים משל רוב הסטודנטים האחרים. די מהר הם לא היו מרוכזים סביב הקמפוס והפעילות של הקמפוס. כך, גרתי בשכונות שאחרים לא גרו בהן: בעין כרם, בבית הכרם הישנה, במושבה הגרמנית ובאבו־טור הערבית, שלפני המלחמה הייתה כמובן מעבר לגבול. ביליתי בעיקר עם חברה טובה מהגרעין בשוטטות בעיר העתיקה, ובקמפוס אהבתי את הספרייה הרבה יותר מאשר לשבת על הדשא בגבעת רם.

יובל: אמרת שהחלטת לפנות לכיוון העיוני, ולא לפסיכולוגיה. מה היה שם בתחום העיוני שכל כך הלהיב אותך ואמרת "אני רוצה עוד"? את קוראת את ובר? את דורקהיים? משהו שהתחבר לך למציאות בארץ?

דבי: כן, קראתי את ובר ודורקהיים. אני לא זוכרת משהו ספציפי, אבל לקחתי את הדברים העיוניים מאוד ברצינות. קשה לי לזכור, כי החוויה המאוחרת יותר של העבודה על הפנתרים הייתה מאוד חזקה. אז בטוח קרה משהו, אחרת למה המשכתי בסוציולוגיה? זו בוודאי הייתה חוויה של לימודים ברמה גבוהה יותר, של הרבה עבודה עצמית, של קריאה, של חשיבה על הדברים, אבל לא מורה מסוים, לא ספר מסוים.

תמר: אולי תרחיבי קצת את הדיבור על החוויה האקדמית המאוחרת יותר?

דבי: גמרתי את התואר הראשון ונסעתי לארצות הברית. זה היה ב־1968. הגעתי זמן קצר אחרי שמרטין לותר קינג נרצח ובתקופה שהתנהלו בה המשפטים נגד הפנתרים השחורים. מכאן הדרך למחקר שלי על הפנתרים השחורים בישראל הייתה קצרה יחסית. אני מודה שתוך כדי המחקר הייתה לי הרבה פחות מודעות למשמעותו. מישהו אמר לי אז: "מה שאת עושה, תהיה לזה המון השפעה בסופו של דבר, כי מה שידעו, זה מה שאת כותבת. זו אחריות עצומה". לא הבנתי אז על מה הוא מדבר. הייתי עסוקה בלרוץ לשיעור פה ולבית קפה שם, פה להפגנה ושם למועדון שהעירייה נתנה לפנתרים. אני לא יודעת מתי נפל לי האסימון בדבר חשיבות המחקר שלי, אבל הוא נפל בתקופה של השתות עם הפנתרים. אני אפילו לא זוכרת מתי זה קרה: אם בתחילת הדרך, באמצע או בסוף. החוויה הייתה מאוד אינטנסיבית, זו הייתה חוויה שואבת.

יובל: מתי הצלחת להעביר את זה גם לאחרים ולהגיד "יש פה מסר חשוב לכל החברה הישראלית"?

דבי: אין ספק שכבר בתואר השני, אבל בצורה מושגית ומחודדת יותר בדוקטורט. כבר בתואר השני התחלתי להרגיש שאני לא מתחברת לדיבור על יחסים עדתיים, כפי שנהגו לחשוב ולדבר על כך אז. התחושה שלי הייתה שהמציאות הרבה יותר מאבקיית; היא מציאות של התנגשויות חברתיות, של קושי, דבר שלא בא לידי ביטוי בגישה שהניחה שהכול יסתדר, אם לא עכשיו, אז בתוך דור אחד. היה משהו תוסס, קורע וקרוע בחוויה שנכנסתי לתוכה, גם כפי וגם גילוי עולם אחר. זה היה משהו מאוד רב־ממדי.

תמר: אנו יודעים שהפעילים היהודים האמריקנים שהצטרפו למאבקים של הציבור האפרו־אמריקני האמינו שהם באמת חלק מהמאבק, אבל מי שהם התגייסו למענם הסבירו להם ברגע מסוים, שהם לא חלק ממנו. האם גם את חווית זאת עם הפנתרים בישראל?

דבי: אנסה להתייחס לשאלה שלך באופן מסודר. הפנתרים עצמם היו קבוצה מאוד קטנה, 11–12 שבאו ממסוררה, והיו גם כמה מעגלי חברים־אוהדים שהסתובבו מסביב. היו גם כמה סטודנטים של השמאל, של "מצפן". כי מה עשו רוב הזמן? ישבו בפנינת הרחוב הזאת, ברחבה ההיא, במועדון בבית האומנים ועוד. למעשה, כולם ישבו רוב הזמן ודיברו. לא השתתפתי בדיונים. למיטב זכרוני, לא חיוויתי דעה או עמדה, כי חשבתי אז, ואני חושבת גם היום, שחוקר צריך לשמור על ריחוק מסוים.

בערך פעם בחודש התארגנה הפגנה. אחר כך הצטרפו גם קצת סטודנטים מחו"ל, מין צעירים נודדי עולם כאלה, שבאו בעיקר להפגנות, אבל אף אחד לא חשב שהם "בפנים". כוכבי שמש היה היחיד שבא מבחוץ, וממש נעשה חלק מהגרעין הקשה של הקבוצה. מאוחר יותר ארגנו הפגנה בחדרה, הפגנה בתל אביב, וצמחו קבוצות קטנות במקומות שונים בארץ, אבל אלו היו מין הסתעפויות של המאבק. מי שכן הייתה בגרעין החזק של הפנתרים בשיא הפעילות בחורף 1971 הייתה ד"ר געמי קיס, שהגיעה כמה שנים קודם לכן מארצות הברית ולימדה מדעי המדינה באוניברסיטה העברית. בשבילה זה בהחלט היה המשך של המאבקים בארצות הברית ב־1968. היא לא חשבה שהיא פנתרה, שהיא אחת מהקבוצה, אבל הייתה קרובה מאוד לפעילים, הזדהתה וסייעה.

יובל: איך השתלבת בפעילות של הפנתרים? מה הייתה החוויה שלך?

דבי: הרגשתי שאני נכנסת לעולם אחר, נפגשת עם אנשים שלא הכרתי קודם, מתחברת לצורות דיבור חדשות, מתחילה להכיר אותם, להרגיש נוח ביניהם. גם אם לא ממש שייכת, הרי שקרובה, אמפתית. אתן דוגמה: באחת ההפגנות

הגדולות פגשתי מישהו שהיה חניך שלי במחנות העולים, והוא שאל אותי: "דבי, מה את עושה כאן? אלה החבר'ה שפרצו לנו למועדון" (הצריף של התנועה היה במגרש הרוסים, קרוב מאוד למוסרה). עד אז לא עשיתי בכלל את החיבור בין החלקים השונים של החיים שלי.

החיים שלי התרחקו מהקמפוס, וכשהייתי בקמפוס, הדיבור המוסדר, ההרצאתי, נראה לי פחות ופחות רלוונטי. עם זאת, הייתי צריכה לגבש דרך כיצד להתנהל במשך השעות הארוכות ששהיתי עם חברים שונים מהקבוצה. קבעתי לעצמי כללים מסוימים מבחינת התצפית שערכתי: אני לא משתתפת באופן פעיל, לא מחווה דעה. כך לפחות גם חוויתי זאת. במשך הרבה זמן, אני זוכרת, הרגשתי כאילו לא הפעלתי את מיתרי הקול. ועם זאת, הייתי נוכחת, הפעילות הייתה סוחפת, שואבת. התייחסתי למה שקורה סביבי במילה טובה, בהתעניינות ובאהדה. עצם זה שהגעתי יום-יום למועדון, לקפה טעמון, שהצטרפתי לפעילות בערים אחרות, יצרה קשר וקירבה אותי למתרחש. המטרה הבסיסית הייתה המחאה, ולא דווקא שורה של מטרות פורמליות. ועם מחאה – קל היה לי להזדהות.

הרבה מן הזמן פשוט ישבתי והסתכלתי, אבל גם עזרתי מדי פעם. אם היה צורך, למשל, בדובר אנגלית, עזרתי לתרגם. מדי פעם גם נוצרו נסיבות לא צפויות. פעם אחת, אני לא זוכרת בדיוק מתי זה היה, נעצרנו יחד. לא זוכרת למה נעצרנו, אבל אני זוכרת שישבנו במסדרון פתוח, בבניין המשטרה במגרש הרוסים, 4-5 מהקבוצה המרכזית ואני. אחרי כחצי שעה מישהו אמר "בואו, בורחים" ורצנו. כשהגעתי בערב למועדון, הם קיבלו את פניי בהתלהבות: "אה! דבי, שמענו שברחת ממעצר!". המקרה הזה יצר תחושה של קרבה, ומבחינתי גם ריחוק מסוים מהאוניברסיטה, מהקמפוס. לא הייתי מצויה בעולם ובדיבורים של האוניברסיטה.

הייתה תקופה שניסו למסד את האספות, ואז ביקשו ממני לנהל פרוטוקול, אמרו "את גם ככה כותבת כל הזמן, אז תנהלי את הפרוטוקול". הסכמתי. הייתי הולכת הביתה ומדפיסה כמה עותקים ולמחרת מביאה להם ושומרת לי עותק. זו הייתה צורה של עזרה, ועם זאת, זה השתלב בעבודת המחקר.

30 שנה מאוחר יותר, ב־2001, התקיים אירוע באוניברסיטה העברית שארגנו סטודנטים וקבוצות פעילים תחת הכותרת "30 שנה לפנתרים". היה גם פאנל של חוקרים וביקשו ממני להשתתף. חיים הנגבי, איש "מצפן", שהכרתי מתקופת הפעילות של הפנתרים, שאל אותי בהפסקה: "תגידי, מה בעצם עשית שם?", ואני אמרתי לו: "חיים, מה זה מה עשיתי – אמרתי כל הזמן שאני עושה מחקר". רק אחר כך הבנתי שלהגייד "אני עושה מחקר", זה לא בהכרח משפט שברור לכולם. הריחוק המסוים שמשמע ממשפט כזה, מבחינתי, לא בהכרח היה ברור לאחרים.

יובל: התזה הייתה הצלחה? אנשים בחוג ידעו להעריך אותה?

דבי: אגיד בקיצור שלא ידעתי איך לכתוב את התזה. אריק (כהן) היה אז בחו"ל, ואני לא ידעתי איך לעשות את המעבר מהחוויה האינטנסיבית לכתובה. אבל היה משהו בעצם במחקר, בתהליך עצמו, שהיה לא שגרתי ועורר עניין רב בחוג לסוציולוגיה בירושלים וגם מחוצה לו. צריך לזכור שהפנתרים עצמם עוררו עניין רב, בין היתר בין סטודנטים, ולכן היו עניין וסקרנות לגבי מחקר שהתבסס על שהות עם הפנתרים. היו בהחלט גם סוציולוגים בכירים שגילו עניין במחקר, ביניהם אני זוכרת בעיקר את פרופ' חיים אדלר ופרופ' עמנואל מרקס. עם סיום התואר השני התלבטתי איך להמשיך. ואז אמי הראתה לי מודעה שהיא ראתה במקרה ב־*Jerusalem Post*, של Israel Studies Fellowship בסאקסו, ואמרה לי "תנסי". הגשתי בקשה והתקבלתי. נסעתי בינואר 1974, כך שאת מלחמת יום הכיפורים עברתי כאן. היה קשה לעזוב את ירושלים. בירושלים הרגשתי מאוד מחוברת לפעילות. אמנם לא הצטרפתי ממש ל"מצפן", אבל הייתי מעין "שוליים" של הארגון הזה. לא הבנתי איך הם יכולים לומר שהציונות היא ההתגלמות של העוול והרוע העולמי, וכל הדיבור שלהם היה לי קצת משונה, אבל זו הייתה קבוצה של אנשים מאוד מעניינים וכריזמטיים.

יובל: ואז נסעת לאנגליה ללמוד. מדוע דווקא לשם?

דבי: הגעתי לסאקסו באופן מקרי, כפי שהזכרתי, בגלל מודעה שהופיעה בעיתון ותפסה את תשומת לבה של אמי. המקריות הזאת מעניינת כי בשנים שלמדתי בסאקסו נחשפתי לכיוונים אקדמיים שהשפיעו על המשך העבודה שלי בהוראה ובעיקר במחקר. זה היה מפגש לא פשוט עם עולם אקדמי ואינטלקטואלי שונה לחלוטין. אנסה להסביר בכמה נקודות עד כמה הוא היה שונה. נפגשתי שם עם המרקסיזם והפמיניזם שהיו עולמות תוכן מקובלים באוניברסיטה שהגעתי אליה, אך לא הוזכרו כלל בחוג לסוציולוגיה של האוניברסיטה העברית בשנים שלמדתי בהן. נוסף על כך, פגשתי באנגליה בשילוב של סוציולוגיה והיסטוריה, בעיקר בהזנה הדדית, בחשיבות שיוחסה לקונטקסטואליזציה של תופעות חברתיות, בחשיבות הבנתם של תהליכים היסטוריים, ובאופן ממוקד יותר – פגשתי בהיסטוריה חברתית ובהיסטוריה של עובדים ועבודה. מפגש חשוב נוסף בשנים אלו באקדמיה באנגליה היה עם פולמוסים אקדמיים סוערים שהתקיימו כחלק לגיטימי של העולם האקדמי. הפולמוסים היו בין זרמים שונים במרקסיזם ובנאו־מרקסיזם עוד הרבה לפני עליית הפוסט־מודרניזם ופוליטיקת הזהויות. לקראת סוף שלוש השנים בסאקסו התחלתי לקשר בין הרכיבים השונים של הגישות המרקסיסטיות והנאו־מרקסיסטיות לבין המחקר שערכתי לפני שהגעתי לאנגליה. ניסיתי לקשר בין עדה לבין מעמד וכן בין המעמד החברתי־כלכלי שמתוכו צמחה מחאת הפנתרים לבין תאוריית התלות, dependency theory,

אחת התאוריות הנאו־מרקסיסטיות ממקור דרום אמריקני, מסגרת אנליטית ששימשה אותי בהמשך להצגת תהליכי ריבוד בשנות ה־50. בחווייה האקדמית הזאת הפנמתי כי פולמוסים, לעתים סוערים, הם חלק אינטגרלי, ובוודאי לגיטימי, של החיים האוניברסיטאיים. הניסיון המאוחר יותר בעולם האקדמי בארץ העמיד בפניי סימני שאלה, שכן בשנים הראשונות שלי לאחר שחזרתי ארצה הבנתי שפולמוסים כאלה לא בהכרח מתקבלים כאן בעין יפה.

יובל: האם הייתה לך אידאה או אג'נדה פוליטית כלשהי? האם את אומרת "אני רוצה לקדם משהו שונה מהאידאולוגיה השלטת" או שאת אומרת "אני רוצה ניתוח סוציולוגי"?

דבי: אני לא חושבת שאי פעם כתבתי בלהט פוליטי. בדיוק כמו שאמרתי קודם על התצפית המשתתפת במחקר הפנתרים, תמיד היה לי איזשהו ריחוק. אני חושבת שעירוב של מחקר ופוליטיקה הוא אולי טוב לפוליטיקה, אבל הוא ממש לא טוב למחקר. יש לי בנושא הזה עמדות שהן פחות מקובלות כיום בזרמים הביקורתיים. אני לא יודעת אם חשבתי במושגים של "האידאולוגיה השלטת", אבל רציתי, ואני עדיין רוצה, לספר את סיפורם של ציבורים שלא מספרים בעצמם את הסיפורים שלהם; להתבונן בהם ברצינות, באמפתיה, כסוכני פעולה, בין שמדובר בתושבי המעברות ובין שמדובר בפועלות, בנשים שעסקו בזנות או בפועלי בניין. אני רוצה לשים אותם במרכז הבמה, אבל בהקשר ההיסטורי שבו הם נתונים ופועלים, בהתייחס לריבוד, לא־השוויון, לכוח ולאידאולוגיה שפועלים עליהם.

תמר: היום, כאשר התקינות הפוליטית שולטת בכיפה, יהיו רבים שיגידו לך שאת לא יכולה לספר את הסיפור "שלהם".

דבי: היתרונות והחסרונות של התקינות הפוליטית הם ממש נושא בפני עצמו. הפעילות החברתית שהייתי מעורבת בה באנגליה עסקה בסיוע לאנשים בכתבת סיפור חייהם. אנחנו לא כתבנו, אלא עזרנו לאנשים לכתוב, חוברות קטנות כאלה של אנשים מה־working class, שהוא מושג מאוד בריטי.

יובל: בארץ לא היה מעמד כזה?

דבי: לא היה מעמד פועלים באותו מובן. בישראל דיברו יותר על "ציבור העובדים", וזה ממש לא working class במובן הבריטי. "ציבור עובדים" לא מעביר מיקום מעמדי מדור לדור, לא מעביר תודעה מעמדית. אני הבנתי מה זה "מעמד פועלים" רק באנגליה, לא בלימודי הסוציולוגיה בארץ. הבנתי מה זה להיות חלק מ"מעמד" בכלל, ומ"מעמד פועלים" בפרט, דרך השפה האקדמית האנגלית, דרך הקורסים שלימדתי, באמצעות קבוצות קריאה של מרקס והקפיטל עם

חברים מתחומים שונים באוניברסיטה, אבל מעל לכול הבנתי את זה בזכות סיפורי החיים של אנשים בקהילה ובזכות ההיסטוריה החברתית שפרחה אז באנגליה. אחרי הדוקטורט חזרתי מאנגליה ואמרתי "זה [לספר את הסיפורים, את חייהם של אנשים] דבר שאני רוצה להמשיך". עם זאת, מעולם לא אמרתי לעצמי "זאת קבוצה מקופחת, אז אני אכתוב עליה", כלומר למדתי על אנשים כסוכני פעולה במבנה בלתי שוויוני, נתונים ליחסי כוח ושליטה, אבל לא בחרתי בהם כמוקדי קיפוח.

תמר: כיצד השתלבה החטיבה ללימודי האישה בעבודתך באוניברסיטת חיפה?

דבי: אחרי כמה שנים קיבלתי את ראשות החטיבה ללימודי האישה. פרופ' מרילין ספיר הקימה את החטיבה בעזרתה של ג'סיקה נבו, ואני המשכתי לרכז את החטיבה בעבודה משותפת עם חנה ספרן.

יובל: ובחטיבה היה להט פוליטי? מחויבות לקדם את מעמד הנשים בחברה?

דבי: סטודנטיות צעירות, היה להן מה ללמוד, הייתה להן מורה שדיברה בקורס על פמיניזם, על מצבן השונה והייחודי של נשים בחברה הישראלית. זה היה מאוד משמעותי עבורן, וזה היה משמעותי גם עבורי. במשך שנים לימדתי קורסים על נשים בחוג לסוציולוגיה ובחטיבה בכל מיני וריאציות של חובה, בחירה או סמינר, בעיקר הדגשתי את הנושא של נשים בשוק העבודה, ומהשיעור הראשון הצגתי את סוגיית אי-השוויון. התנדבתי באותן שנים במקלט לנשים מוכות, והסטודנטיות ידעו את זה. אני יכולה לומר עכשיו כי מבחינתי עשיתי דברים שהיו עבורי מובנים מאליהם, הצעתי שיעורי בחירה שעניינו אותי, אבל באותו זמן השילוב של פעילות רדיקלית והוראה באותם נושאים היה שילוב חריג שהיה בהחלט בעל משמעות פוליטית.

יובל: בשנים האלה גם חקרת את המעברות, נכון? איך הגעת לנושא ואיך זה משתלב כמה שעשית קודם?

דבי: בשנים הראשונות של ההוראה בחיפה חיפשתי נושא למחקר שיהווה מעין המשך של מחקר הפנתרים. חיפשתי נושא שיסביר את הרקע לפנתרים, מהיכן ולמה הם צמחו, לא רק בהקשר המדי של ירושלים של 1971. דבורה קלקין, שגרה בשנות ה-50 בקריית שמונה, זכרה היטב את המעברות והעלתה את הרעיון לחקור את הנושא הזה. זכיתי בתקציב מחקר של קרן פורד והתמקדתי במעברות, ובאופן רחב יותר ביחסי התלות שנוצרו בשנות ה-50 במעברות ובסביבתן. התכוונתי לעשות שני דברים: ללכת לארכיונים ולראיין אנשים. ניסיתי לראיין, אבל לא הצלחתי. היו אנשים שאמרו "זה היה השחור משחור של השחור", ולא היו מוכנים לדבר על אותם ימים. היו אחרים שאמרו "היה נהדר, לא היה לנו הרבה, אבל

כולם עזרו אחד לשני". במושגים של היום אפשר היה להפוך את זה לחקר זיכרון, אבל אני לא התעניינתי בחקר זיכרון, אלא רציתי להבין מה הייתה מציאות החיים במעברות ומה הייתה החוויה שחוו באותו זמן. במקביל לימדתי קורסים במשך כמה שנים על המעברות ובכלל על התקופה ועל המבנה החברתי שהתפתח בשנים אלו. התעוררו בשיעורים הרבה ויכוחים, והיה ברור שהאמפתיה היא לצד המזרחי. זה התבטא, למשל, בקבלת הטיועון שהמזרחים אכן היו מקופחים. עד אז היה מקובל בסוציולוגיה לדבר בעיקר על "תחושה" של קיפוח, כלומר כך הם הרגישו, אבל זה לא אומר שזה באמת היה המצב. באותו זמן הוצאנו בחיפה את המחברות למחקר ולביקורת, וכל הדברים האלה היו שוורים זה בזה. דווקא מהשנים האחרונות אני יודעת שהיו אנשים שעבורם הקורסים האלה שהעברתי היו מאוד משמעותיים.

תמר: לגבי נשים, האם כסטודנטית, בארץ ובאנגליה, הרגשת הסתכלות פטריארכלית, שוביניסטית, מצד מרצים גברים?

דבי: התשובה היא לא, לא!

יובל: ובדיעבד, האם יכול להיות שחשת בזה, אבל העדפת לשים את זה על המדף?

דבי: אני לא בטוחה, אני לא יכולה להגיד. אני יכולה לומר לך כאנקדוטה, שכשהייתי כבר כעשר שנים בחיפה, מישו העלה את הרעיון לעשות מחקר או תזה על הטרדה מינית של סטודנטיות. ואני זוכרת שאמרתי "אני לא יודעת אם יש, אני אשאל מסביב קצת". ואז ישבתי עם שתי סטודנטיות ושאלתי: "מה אתן חושבות, אם יחקרו הטרדות מיניות באוניברסיטה, יהיה מה לשמוע?", והם הסתכלו עליי פחות או יותר כמו על עב"ם. עברו כמה שניות, והן פרצו בצחוק.

יובל: למרות שאת לא חווית את זה, אני חושב שמהר מאוד קיבלת את העובדה שזה חלק מהעולם וצריך לתת לזה מקום.

דבי: כל הדברים שכתבתי עליהם לא היו חוויה אישית שלי ולא היו חוויה משפחתית, אבל אלו היו דברים שהבנתי את קיומם, ומובן שלא זלזלתי. אבל בוא נחזור לשאלה שלך. לא שאני לא יודעת מה זו הטרדה מינית, אבל באוניברסיטה לא חשתי הטרדה בחוויה האישית שלי. בדיעבד, כשאני מסתכלת על כל מהלך הקריירה האקדמית שלי ועל המחסומים שהוצבו בפניי, ואני שואלת את עצמי "כמה מכל זה מגדר?", זה המקום שאני יכולה להתחבר יותר לעניין של מגדר מאשר לעניין ההטרדה המינית. יש הרבה אפליה מגדרית באקדמיה. אני חושבת שלפחות במקרה שלי, קשוי הקידום שלי היו תוצאה של שילוב בין כמה גורמים. הבחירות האקדמיות שעשיתי, הנטייה שלי להימנע ממאבק כוחני על קידום, ואפליה מגדרית פשוטה. הדבר בא לידי ביטוי בצעדים שסביר מאוד שלא

היו נוקטים, ולא נקטו, ביחס לגברים חברי סגל. נראה לי שאני לא היחידה שהתנסתה בכך.

יובל: את מדברת על בחירות שעשית. האם הבחירות האלה היו קשורות גם לוויכוחים הפנימיים בתוך הדיסציפלינה הסוציולוגית?

דבי: כשאני בוחנת בזה אחר זה את הנושאים שעבדתי עליהם, אני רואה שאלו היו נושאים שאחרים לא עסקו בהם. זה היה לכוון זרקור ולהעמיד שאלות שונות מאלו שהועמדו על ידי אחרים. אי אפשר להגיד שזה מהלך לא נורמטיבי במובן של כתיבה שהיא מחוץ לאקדמיה או כתיבה מתוך אקטיביזם פוליטי. המהלך שלי היה בתוך האקדמיה, אבל כמעט כל צעד שעשיתי, נושאי המחקר, שפת הכתיבה, אופי ההוראה, הפוליטיקה הפנימית של החוג, חרגו מהמקובל ומהנדרש.

יובל: זה קשור בדרך כלשהי למה שחווית באנגליה?

דבי: זה קשור לירושלים שדיברתי עליה, זה קשור לאנגליה שדיברתי עליה, אבל במקום מסוים זה קשור גם בי, כך שלדברים האלה הייתה השפעה עליי, והם בתורם השפיעו על ההחלטות הבאות.

תמר: האם את יכולה להגיד משהו על המחירים של ההחלטות והבחירות האלה?

דבי: השלב שבו הצעדים חרגו ביותר מהדרך הסלולה היה דווקא בעשור הראשון, בחיפה, אחרי הכניסה לתפקיד האקדמי עם התואר דוקטור והדרגה הנלווית. שלב ראשון, טרם קידום וקביעות, הוא שלב שבו אנשים יודעים מה מצופה מהם. כל אחד ואחת מגיעים לשלב הזה עם רצון לעשות דברים מעניינים, אבל גם יודעים שזאת התקופה שצריך לפרסם בה, לכתוב הרבה, ולכן כדאי להוציא את המרב ממה שכבר עשו. צריך לכתוב באנגלית, כי זה מה שנספּר. זה לא שלב שבו את אמורה להודיע לאנשים הבכירים בתחום, שראוי לשים בצד את כל מה שהם עשו, כי אנחנו הצעירים יודעים טוב יותר ונכון יותר, אבל זה בעצם מה שאני והקבוצה שהייתי אֵתָה עשינו. אני חושבת שעשינו דברים חשובים. חלק היה כהתרסה וחלק לא כהתרסה.

המחירים התבטאו בקשיי קידום. כל כללי הקידום היו שונים באותו זמן באנגליה. שם זו הייתה בעצם שאלה של ותק – אחרי כך וכך זמן אדם קיבל קביעות, וכשהייתה מישהי במחלקה שעשיתי בה דוקטורט שלא קיבלה קביעות, היא ערערה והיה הליך של איגוד מקצועי. בארץ זה היה כמובן שונה, אבל אני לא ממש התרגשתי מזה. הייתי צוחקת ואומרת "אם לא אקבל קביעות, אפתח דוכן אבטיחים". לא המשפט הכי חכם, מה גם שכאשר לא נתנו לי קביעות, קיבלתי את זה קשה ונאבקתי לא מעט שנים.

יובל: האם תוכלי להרחיב לגבי התקופה המוקדמת בחוג לסוציולוגיה בחיפה?

דבי: בחוג בחיפה היו חברי סגל רדיקליים בכמה מובנים, והיה ניסיון לנהל אחרת את החוג, לכתוב אחרת ולפתח מערכות אחרות של יחסים עם סטודנטים. הייתה מחשבה לעשות מעין אקדמיה חברתית. כשאני הגעתי ב־1976, התקופה הרדיקלית הייתה כבר לקראת סופה. החוג היה מחולק באותה עת לשתי קבוצות, הצעירים והלא צעירים. מובן שבין הצעירים היו גם אחד או שניים לא צעירים ולהפך; החלוקה חפפה במידה מסוימת את זו שבין "שמרנים" לבין "רדיקלים". אנחנו היינו הצעירים, והיינו יותר רדיקליים מתוך רצון לכתוב סוציולוגיה ביקורתית, כלומר גם לבקר דברים קיימים וגם להציע אלטרנטיבות תאורטיות, נאו־מרקסיסטיות. העניין המתודולוגי (מחקר כמותי לעומת מחקר איכותני) לא שיחק אז תפקיד מרכזי, כי לא היו שם הרבה כמותנים. הציר גם לא היה סוציולוגיה-אנתרופולוגיה. הציר, כאמור, היה הגישה היותר ביקורתית המנסה לחדש, לבקר, לאתגר הן את הסוציולוגיה הקיימת והן את המבנה החברתי, לעומת הגישה ששאפה לשפר אספקטים חברתיים שונים, אבל בסך הכול חשבה שהמערכת החברתית מתפקדת טוב.

אני "אומצתי" על ידי קבוצת הצעירים הרדיקליים. קראו את הדוקטורט שלי, והיה ברור שאני מנסה ללכת לכיוון שיש בו חשיבה מעמדית. הניתוח שלי אולי לא השתמש בהמשגה מרקסיסטית, אבל הוא היה מאוד שונה מההסתכלות המקובלת אז על הפנתרים כנוער שוליים בעייתי. ההסתכלות שלי על התופעה הייתה כעל קבוצת מחאה שעברה פוליטיזציה ומנסה להביא לשינוי חברתי, הסתכלות מאוד שונה מזו שרווחה באותו זמן. בעקבות המפגש התאורטי שלי באנגליה רציתי להעלות בדוקטורט שאלות נוספות, כמו ההשפעה של הפנתרים על ציבורים רחבים יותר, להרחיב יותר את היריעה, כך שתתאים להמשגה יותר מרקסיסטית, אבל בשלב הכתיבה היה לי קשה להתרחב לכיוונים חדשים אלו. בסופו של דבר סיימתי את כתיבת הדוקטורט בתחושה לא שקטה, לא שלמה. קיבלתי הרבה מאוד היזון חיובי, אבל בפנים היה לי מין אי־שקט ביחס לערכו של הדוקטורט. 30 שנה לא הסתכלתי עליו, הוא עמד על המדף. כאשר חזרתי לקרוא בו כעבור 30 שנה לצורך כתיבת מאמר, הייתה לי ממש הפתעה משמחת – ראיתי שבכל זאת הדוקטורט כלל מושגים ותובנות שרכשתי באנגליה והוטמעו בכתיבה. שלמה סבירסקי, שכתב את הדוקטורט שלו בארצות הברית, ועם זאת הושפע עמוקות מהסוציולוגיה ומהכלכלה המדינית הדרום אמריקנית, שאף להוציא באותו זמן כתב עת ביקורתי. הוא העמיד בפניי את האתגר הזה, ולי זה היה מעין המשך של דברים שפגשתי באנגליה. התארגנו קבוצה של ארבעה: שלמה, דבורה קלקין־פישמן, הנרי רוזנפלד ואני. העקרונות הבסיסיים שלנו היו אלו: א. כתב העת יהיה בעברית. ב. הכתיבה תהיה נגישה ובהירה, לא כבדה

וטרמינולוגית, כדי שציבור יותר רחב יוכל לקרוא. ג. כתב העת, כך קיוונו, ייצור אסכולה אלטרנטיבית לאסכולת ירושלים. ד. הכתיבה תעסוק בשאלות של אי־שוויון מתוך כוונה להבין את היווצרותו.

יובל: הכוונה לאי־שוויון מעמדי? אתני? מגדרי?

דבי: שילוב של אתני ומעמדי. זאת הייתה הנקודה המודגשת גם בכתיבה שלי עוד בדוקטורט, ובוודאי בכתיבה של שלמה: כתיבה יכולה להיות מרקסיסטית בהקשר הישראלי, כאשר היא לא מתמקדת רק במעמד ולא מבטלת היבטים אחרים, עדתיים בעיקר. השילוב האתני־מעמדי בא לידי ביטוי במאמר של שלמה סבירסקי ושלי על המעברות, אבל בייחוד במאמר שיצא במחברות 4, "מי עשה מה תמורת מה, בשביל מי". המאמר הזה עוסק במה שכנינו חלוקת עבודה מעמדית־עדתית. הדיון בחלוקת העבודה לא נעשה כמקובל לפי עיסוקים, אלא לפי ענפים. החשיבה הכלכלית־מדינית הייתה שהכלכלה לא בנויה על עיסוקים; בכלכלה יש כמובן עיסוקים, אבל ההיגיון הכלכלי של אמצעי ייצור, למי יש ולמי אין ומי נהנה מרווחים, מוביל למבנה הענפי. ההסתכלות שלנו הייתה דינמית, עקבנו אחרי תהליכים בכל ענף על פני זמן, מתחילת שנות ה־50 ועד אמצע שנות ה־70. מושג חלוקת העבודה העדתית הוביל לשאלה איך נוצרו הפערים ומה המקום של אידאולוגיה שנותנת לגיטימציה לפערים. הנרי רוונפלד לא היה מוכן לקבל את הממד העדתי שהתווסף לממד המעמדי, והוא באמת עזב בכאב לב. הוא לא רצה להיות במערכת של כתב עת, שבמילים שלי, מסלף את הגישה המרקסיסטית.

אנחנו עשינו את הכול: אנחנו כתבנו את המאמרים, ואנחנו ישבנו והדפסנו. זה נראה יותר כמו כתב עת מחתרתי בשנות ה־70, סאמיזדאט או משהו כזה, תשווי את זה לתיאוריה וביקורת, שיצא כאילו בז'אנר דומה שנים אחר כך, בנייר כרומו, קשור למוסד מכובד.

יובל: לא קיבלתם שום תמיכה כספית מהחוג, מהאוניברסיטה?

דבי: לא, מה פתאום! אין כלל אחד אקדמי שכיבדנו. לא הייתה רפרנטורה חיצונית. אנחנו כתבנו והערנו זה לזה, ואז נתנו את זה לבית דפוס. הקדשנו לזה המון זמן. אני לא חשבתי יותר מדי במושגים של פרסום לצורכי קידום, אם כי אני ניסיתי גם לבנות את עצמי בתוך העולם האקדמי, וכל מאמר שכתבתי יצא גם בעברית וגם באנגלית.

יובל: מה היו התגובות בחוגים אחרים לסוציולוגיה?

דבי: עד כמה שאני יודעת, יונתן שפירא לא לימד את המחברות אולי בגלל שלא הזכרנו אותו. בירושלים, בגדול, הייתה התעלמות מוחלטת, "ייבשו" אותנו. אני זוכרת שאריק כהן אמר לי "אתם יורקים לבאר שאתם שותים ממנה". הייתה

דממה, אף אחד לא התעניין בחומרים שלנו. גם בחוג בחיפה הייתה דממה. אף אחד לא התעניין. זה היה כל כך שונה מחוקי המשחק האקדמי המקובלים.

יובל: מה את חושבת כיום על הפער הזה בין הסוציולוגיה של ירושלים לבין מה שאתם עשיתם?

דבי: לא פשוט לענות על השאלה הזאת מכמה סיבות. ראשית, עברו מאז 35-40 שנה. שנית, ואולי חשוב יותר, הסוציולוגיה השתנתה והתפתחו מגמות אחרות ומחלוקות אחרות. אזכיר רק כמה מהן – התחזקות הסוציולוגיה הכמותנית מצד אחד ועליית הפוסט-מודרניזם והקשר בין סוציולוגיה לבין לימודי תרבות, כולל המקום המרכזי של פוליטיקת הזהויות, מצד אחר. בנישה אחרת התפתח העיסוק בציונות כקולוניאליזם ובשלילת הלגיטימיות שלה. כל אלו, ובטח יש עוד, קבעו את סדר היום של העשורים האחרונים, ולכן לא קל לי לחזור למחלוקת של סוף שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80. עם זאת, נראה לי גם עכשיו שהסוציולוגיה שהתפתחה במחברות הייתה שלב מכוון. אתגרנו את הגישה הדומיננטית, דבר שכיום נשמע די טריוויאלי, אבל באותו זמן אתגר ומחלוקות לא היו, בלשון המעטה, חלק מסדר היום. שנים רבות אחר כך היו סוציולוגים שהתגאו בביקורת שלהם על ההנהגה הסוציולוגית, ובעיקר על ש"ב אייזנשטדט, וראו בזה העזה גדולה, וזאת בתקופה שכבר באמת לא הייתה בעיה גדולה, ולא היה מחיר של ממש בהטלת ביקורת.

אם לחזור לשאלה שלך – נראה לי די מדהים עד כמה אנחנו – קבוצה קטנה של אנשים, שלושה מהם ללא קביעות, באוניברסיטה בשוליים, יצרנו סדר יום חדש סביב מחברות. באותו שלב, שנות ה-80, ירושלים כאסכולה וכסוציולוגים בעלי כוח הייתה חזקה מאתנו בהרבה. הם הגיבו בשתיקה שהייתה למעשה הטלת סנקציות והשתקה. היו גם מקרים יוצאים מהכלל. אני זוכרת שמשא לייסק, אחרי פרסום ספרו של שלמה לא נחשלים אלא מנוחשלים, כתב מאמר ביקורת במגמות על הספר. זה היה מאמר ארוך שהתייחס מאוד ברצינות לספר. זה היה מאוד משמעותי לשלמה, ולמעשה לכולנו, לאחר השתיקה הרועמת. עם הזמן הדברים השתנו, וכפי שכבר אמרתי, הרבה דברים נוספים השתנו בסדר היום הסוציולוגי. לפני כמה שנים התקיים מפגש שבו גם לאייזנשטדט (שבינתיים הלך לעולמו) היה חשוב להמחיש את העניין שהוא מגלה בכתיבה "הביקורתית". גם אני עצמי הלכתי בכיוונים נוספים שהמשיכו את השלב של העשור הראשון, וההדגשה הייתה יותר על היסטוריה חברתית בתקופת המנדט ופחות על היווצרות אי-השוויון בשנות ה-50.

יובל: מתי הפכת למעשה לסוציולוגית היסטורית?

דבי: ישר מהפרויקט הראשון שלי כשחזרתי מאנגליה. סיימתי את הפנתרים, שהיו עבודה עכשווית, והתלבטתי מה יהיה הפרויקט הראשון. רציתי איזו שהיא

המשכיות, וכבר הזכרתי איך עלה נושא המעברות. המחקר היה מבוסס על חיפוש חומרים ראשוניים, ומאוד נשאבתי להנאה של עבודה ארכיונית. אני חושבת שאנשים מתחברים למתודות גם כי הן מתאימות להם, לא רק כי זה מתאים לשאלת המחקר שלהם. אני ממש נעשיתי "עכבר ארכיונים". מאוד אהבתי, ולמעשה למעט כמה גיחות החוצה, זה נמשך ככה. במקביל אני גם קוראת הרבה היסטוריה. אני מחפשת היסטוריה חברתית. אפשר לעבוד בארכיון בצורות שונות. אפשר להתמקד במוסדות הפוליטיים, בפרוטוקולים שלהם, במדיניות שגיבשו. אני, כפי שאמרתי, הלכתי יתר לכיוון של ההיסטוריה החברתית, היסטוריה של עבודה ושל עובדים. זה הוביל לסוג אחר של חיפוש בארכיון. השילוב שאני עשיתי הוא שילוב שהלך והתגבש של המשגות וחשיבה סוציולוגית יחד עם סוג של תצפית אנתרופולוגית ושל כתיבה היסטורית. אני מחפשת בין הניירות האלה של הארכיון, ואני מגלה חיים; חיפוש בפינצטה כדי להגיע לסיפור, לאישי, בין השורות של המוסדות. דבר שני שהתאים לי – ארכיון נותן קצת ריחוק. עדיין אני חושבת שתצפית משתפת היא מתודה אינטנסיבית ונהדרת, אבל היא כבר לא התאימה לי. אתה צריך להיות פנוי בשביל זה, רגשית ואישית. לעומת זאת, בארכיון את עובדת בקצב שלך, ואת מגלה דברים, חושפת סיפורים, מחלצת דברים, אבל בשקט וליד השולחן. המרחק מסוג המקורות וההסתכלות על המקום בצורה הרחבה יותר נתנו לי תחושה שאני יכולה להעמיד שאלות בצורה יותר דינמית, מצד אחד, ופחות החלטית, מצד אחר, ולהגיע למסקנות כלשהן.

יובל: נושא אחר שרציתי לדבר עליו הוא של סוציולוגיה יותר מעמדית מטריאליסטית לעומת סוציולוגיה של זהות. מה קרה לסוציולוגיה שה־bread and butter הסוציולוגי שלה הוא מעמד, אחרי רגעי הזוהר שלה בשנות ה־70 וה־80, כשהיא מוחלפת בסוציולוגיה של זהות?

דבי: בישראל, בניגוד לאנגליה, הסוציולוגיה המעמדית בקושי הגיעה לידי ביטוי. קשה לדבר בהקשר הישראלי על ימי זוהר. הניתוח המעמדי אף פעם לא היה חזק, אני לא בטוחה מה הסיבה. ייתכן שגורם אחד הוא העיתוי – מהר מדי הגיעו הזרמים האחרים. ייתכן גם שבהקשר הישראלי חשוב לשלב ניתוח מעמדי עם ממדי ריבוד נוספים – אתניות ולאומיות וגם מגדר. זה לא ניתוח מעמדי "פשוט". ייתכן שלשילובים כאלה דרוש יותר זמן להבשיל. אני זוכרת שאמרתי בזמנו, בצדק או שלא בצדק, שהמעבר בישראל לפוליטיקה של זהויות או פיתוח הייצוגים והדימויים – בלי לדבר כעת על הזרם הכמותני, כי הוא התפתח בדרכו שלו – היה חד מאוד ללא יצירת חיבורים עם עבודות סוציולוגיות קודמות, כמו אלו שהופיעו במחברות, למרות שהממד האתני היה מרכזי בהן. באנגליה נראה לי שהתהליך היה שונה. היה שם בסיס חזק של היסטוריה חברתית, של ניתוח מעמדי, ונוסף על כך, זו חברה עם תודעה מעמדית כחלק מההוויה

החברתית. שני הדברים האלה היו חסרים בישראל. כאן היה מאוד קל, נראה לי, שהאופנה הזאת (פוליטיקה של זהויות) תחוגג ותיהפך כמעט לדבר היחיד, לצד העבודות הכמותניות, כי לא הייתה לה תפיסת נגד רצינית, לא הייתה לה תשתית קודמת. אם אתה בונה על משהו קודם, אתה תשנה, אבל סביר שייוצרו חיבורים או לפחות משהו יישאר מהתשתית הקודמת. אוסיף עוד נקודה בהשוואה בין מאפייני הסוציולוגיה באנגליה ובישראל. מדעי הרוח באקדמיה הישראלית נפרדים לגמרי ממדעי החברה, והשילוב הזה של היסטוריה וסוציולוגיה לא קיים הרבה. אולי כיום יש קצת יותר קשר ממה שהיה בעבר. באנגליה שאני הגעתי אליה, ההיסטוריה שלטה, היא שנתנה את הטון. להערכתך, גם כיום החיבור בין סוציולוגיה לבין היסטוריה באקדמיה הישראלית רופף ביותר. אפילו כשמדובר על חקר אותה תקופה, לדוגמה, תקופת המנדט, כל "דיסציפלינה" מדברת עם עצמה. הדבר פוגע בכל העבודות. הסוציולוגיה יכולה להעשיר את ההמשגה של ההיסטוריה בכלל ושל ההיסטוריה החברתית בפרט, וההיסטוריה יכולה לתרום דינמיות לסוציולוגיה, להסתכלות תהליכית שבמידה רבה חסרה.

יובל: שאלה אחרונה, הנשים, איפה נכנסו הנשים לתמונה? איך ומתי נכנסו הנשים לסדר היום המחקרי שלך?

דבי: אני הגעתי לנשים מתוך התעניינות פמיניסטית ועם כלים היסטוריים-סוציולוגיים, כלומר החיבור שלי לחקר נשים ולהוראה על נשים החל מהמחויבות הפמיניסטית ונעשה עם הכלים המרכזיים שלי – הסוציולוגיה וההיסטוריה. בשנים הראשונות בחיפה התנדבתי במקלט לנשים מוכות, ובמקביל לימדתי קורסים שונים על נשים. המחקר הגיע קצת מאוחר יותר. לא גדלתי (אקדמית) בתוך לימודי נשים ומגדר, והחשיפה שלי למגמות התאורטיות השונות באה תוך כדי הוראה ומחקר. למען האמת, זה מה שקורה הרבה פעמים. אנחנו לומדים דברים חדשים כדי ללמד ונחשפים למחקרים חדשים, כאשר אנחנו מפתחים את המחקרים שלנו.

יובל: אז מה הייתה העבודה הראשונה על נשים?

דבי: לא פשוט לי להיזכר בסדר של המחקרים והכתיבה שלי על נשים, כי הפרויקטים השונים הובילו זה לזה. בהשפעת הכתיבה עם שלמה סבירסקי על חלוקת העבודה המעמדית-עדתית פניתי למחקר על נשים בשוק העבודה. ייתכן שזו הייתה העבודה הראשונה. המאמר התפרסם במחברות תחת השם "בואי לגדול אתנו". באותו זמן בנק הפועלים רץ עם הסיסמה והגיינגל "בואו לגדול אתנו – בנק הפועלים". היה בשם המאמר מעין קריצה. נשים אכן נכנסו לשוק העבודה, וניתחתי את הכניסה על פני זמן ועל בסיס של ענפים שונים, אבל האומנם נשים ממש גדלו עם שוק העבודה? חלקית כן, אבל לא באופן שוויוני ומלא. במחקר על שוק העבודה התחלתי במבט היסטורי על התקופה שטרם קום המדינה,

ולאחר מכן במשך זמן ממושך התמקדתי בתקופה זו, תקופת היישוב או תקופת המנדט.

יובל: איך הגעת דווקא לחקר הפועלות?

דבי: סיימתי את מחקר המעברות ורציתי לעשות משהו על נשים, לעבור מהוראה גם למחקר. הרצון הקודם – לספר את סיפורן, המשיך לנקר, ואז מצאתי ספר, יד שנייה, ספר של עדה פישמן-מימון, 50 שנות תנועת הפועלות. קראתי וחשבתי שזה הדבר הכי מרתק בעולם, והחלטתי שעל זה אני אעשה את המחקר. הגעתי לשנת שבתון והלכתי לארכיון. עד שממש התחלתי, חשבתי שאני אעבוד על דברים שמופיעים בספר הזה – ובעיקר על חבורות הפועלות, קבוצות של נשים צעירות שגרו כקואופרטיב ולמדו בעיקר עבודה חקלאית. ואז, אחרי שהארכיונאית הביאה לי את החומרים שלמען האמת לא היו מעניינים במיוחד, היא אמרה לי: "מה שצריך באמת לעשות זה על פועלות העיר". אז נפל לי האסימון והתמקדתי בפועלות העיר, בעבודה, בפנאי, במשפחה ובתנועת הפועלות. התכוונתי לכתוב מאמר, ואז התחילה הפרוצדורה האין-סופית שלי לדרגת מרצה בכיר, שנמשכה שלוש שנים, ואני פשוט הרגשתי שאני לא מסוגלת לעשות כלום, אז כתבתי ספר! לא יכולתי להתחיל משהו אחר, והיו שם הרבה חומרים, אז כך, בלי כוונה מראש, צמח הספר – אישה בארץ ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת היישוב. אוסיף כי כתבתי את הספר בעברית, כי נראה לי שכך נכון וחשוב לעשות – להביא את הפרק ההיסטורי הזה לידיעת קהל קוראות העברית. אחר כך הספר תורגם והתפרסם גם באנגלית.

לאחר הפסקה חזרתי לעסוק בנשים בעיר, אבל כבר לא בפועלות המאורגנות, אלא ב"נשים בשוליים". כבר דיברתי קודם על עבודה בארכיונים. תחילה פניתי לארכיון לבון, ארכיון תנועת העבודה. באותו זמן הארכיון עוד לא עבר קטלוג ורישום, כפי שאנחנו מכירים אותו בשנים האחרונות, ונעזרתי רבות במוסיה ליפמן, ארכיונאית נפלאה, שהכירה כל תיבה. מאוחר יותר, בעיסוק בנשות העיר גם משכבות שוליים, עבדתי בעיקר בארכיון העיר תל אביב, וגם שם נעזרתי בארכיונאית יוצאת מהכלל, גלי ורובסקי. העזרה הייתה נחוצה לי בעיקר בגלל שהנושאים שלי לא היו הנושאים המקובלים. חיפשתי דרך לחלץ את חייהן והתנסותן של הנשים, חלוצות, פועלות, עובדות משק בית, רווקות שהגיעו בנישואין פיקטיביים, נשים שעסקו בזנות – פסיפס רחב ומגוון. הארכיון לא בנוי לספר את סיפורי חייהן, הוא בנוי להציג את הפעולה המוסדית. החיפוש שלי, וכאמור נעזרתי רבות בארכיונאיות, היה מכוון לקריאה בין השורות, לחיפוש השלכות לא מוצהרות, ובמקרים בודדים אפילו למצוא התבטאויות ישירות של הנשים עצמן.

תמר תודה. היה מרתק לראות כיצד בחרת ועיצבת קריירה ייחודית מאוד ויובל: בסוציולוגיה. הזכרת כמה פעמים שהיה לך חשוב להביא את הסיפורים של קבוצות שונות, בעיקר קבוצות של נשים וגברים חסרי כוח. אולי לסיום אפשר לשאול: למה זה היה חשוב לך? איך זה משתלב בתפיסתך על תפקיד המחקר הסוציולוגי לחברה?

דבי: נכון, סיפור של נשים וגברים חסרי כוח, אבל לא סיפורים של אנשים חלשים. סיפורים של אנשים, נשים וגברים, שמתמודדים, חווים, מתנסים, בתוך מציאות חברתית, בתוך הקשרים חברתיים, בתוך דינמיקה שיש לחשוף את ההיגיון שלה, את המבנה שלה, את יחסי הכוח שבה. מה יכול להיות מעניין יותר מזה? אני מניחה שלכל פרויקט היו גם שאלות תאורטיות יותר, שברובן לא עסקנו בשיחה הזאת. אבל עכשיו, בהסתכלות לאחור, נראה לי כי הדחף המניע שלי כסוציולוגית, כאישה, כבן אדם, הוא להאיר ולהבין את חייהם של אנשים, תוך חשיפה של לפחות כמה מהגורמים המרכזיים הפועלים ומעצבים את החיים האלה, וזאת תוך חיבור לחוויה היום-יומית מתוך אמפתיה ומתוך כבוד.

